

**Εξωτερική Αξιολόγηση του ερευνητικού προγράμματος «Θαλής» / «Χρυσάλλης»:
«Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις και διαμόρφωση του ‘εθνικού χαρακτήρα’ στον
περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα»**

Το ερευνητικό πρόγραμμα «Χρυσάλλης» εστιάζει στον ελληνικό 19ο αιώνα και στον περιοδικό τύπο, επιδιώκοντας να αναδείξει τις πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις της εποχής και την πολλαπλή συμβολή τους στη διαμόρφωση του εθνικού χαρακτήρα. Είναι προφανές ότι η περίοδος αυτή, από τις πρώτες μετεπαναστατικές δεκαετίες ως το τέλος του αιώνα, είναι εποχή καθοριστικής σημασίας για την αυτοσυνειδησία του νεοσύστατου κράτους, τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και της συλλογικής μνήμης, καθώς και για την πολύμορφη σχέση της νεοελληνικής κοινωνίας με τον υπόλοιπο (δυτικό κυρίως) κόσμο. Κοινώς αποδεκτή στην επιστημονική κοινότητα είναι επίσης η διαπίστωση ότι ένας χώρος πολύ προνομιακός για τη διερεύνηση αυτών των ζυμώσεων (πλάι στον ημερήσιο τύπο, που μένει ακόμη εν πολλοίς αδιερεύνητος) είναι τα περιοδικά σε όλη τους την ποικιλία: εγκυκλοπαιδικά, οικογενειακά φιλολογικά, ετήσια ημερολόγια, σατιρικά, επιστημονικά κ.ά.

Η έρευνα αναπτύχθηκε σε τρεις θεματικές υπο-ενότητες, οι οποίες λειτούργησαν αυτόνομα αλλά και συμπληρωματικά η μια προς την άλλη:

I. Πολιτισμικές ζυμώσεις: γραμματειακά γένη, λογοτεχνικά και ιδεολογικά ρεύματα. Βασικό αντικείμενο αυτής της υπο-ενότητας ήταν η καταγραφή της ύλης των περιοδικών σε βάση δεδομένων, με εστίαση στην πρόσληψη των λογοτεχνικών ρευμάτων και στη διαμόρφωση της ορολογίας των γραμματειακών γενών.

II. Η πρόσληψη των δραματουργικών ειδών (συγγραφείς, ιδεολογικά και αισθητικά ρεύματα, θεωρία του δράματος): ποιητικό θέατρο, θέατρο πρόζας και λυρικό θέατρο, με στόχο την καταγραφή, κατάταξη και αποτίμηση των δραματουργικών ειδών και την παράλληλη αξιοποίηση βιογραφικού υλικού, κριτικής θεάτρου, αισθητικών προσεγγίσεων κτλ.

III. Θεωρήσεις διαπολιτισμικών σχέσεων και μεταφορών: Η εθνική γραμματεία ανάμεσα στο ξένο και στο οικείο, με έμφαση στη συζήτηση για τις παραμέτρους και τα ζητούμενα της εθνικής λογοτεχνίας.

Κατά τη σχεδόν τετραετή διάρκεια του ερευνητικού προγράμματος (1.2.2012-30.11.2015), το οποίο συντόνισε η κυρία Άννα Ταμπάκη, Καθηγήτρια Θεατρολογίας-Ιστορίας του θεάτρου (18ος-19ος αι.) στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του ΕΚΠΑ, απασχολήθηκαν συνολικά **σαράντα πέντε** ερευνητές, ειδικότερα: **Δεκαέξι** μέλη ΔΕΠ (της θεατρολογίας, συγκριτικής φιλολογίας, νεοελληνικής φιλολογίας, μεταφρασεολογίας, ιστορίας, θεωρίας και κριτικής της λογοτεχνίας, ιστορίας επιστημών, Ευρωπαϊκής λογοτεχνίας) ως επιστημονικοί επόπτες ή ερευνητές: **επτά** επιστημονικοί συνεργάτες (νέοι διδάκτορες της θεατρολογίας, της νεοελληνικής και της

συγκριτικής φιλολογίας)· **δύο** διδάκτορες (της νεοελληνικής και μεσαιωνικής ελληνικής φιλολογίας), **δώδεκα** υποψήφιοι διδάκτορες (της νεοελληνικής και ευρωπαϊκής λογοτεχνίας και φιλολογίας, της θεατρολογίας και της μουσικολογίας) και **έξι** μεταπτυχιακοί φοιτητές (της νεοελληνικής φιλολογίας, της θεατρολογίας και της μεταφρασεολογίας). Συμμετείχε ακόμη **μία** μετακαλούμενη ερευνήτρια από πανεπιστήμιο του εξωτερικού και **ένας** σύμβουλος πληροφορικής (βλ. <http://www.chrisalis.eu/index.php/el/>).

Για την ολοκλήρωση του προγράμματος συνεργάστηκαν συνολικά, σε διάφορες δράσεις, **δώδεκα** πανεπιστημιακά τμήματα από **εννέα** ΑΕΙ (το ένα του εξωτερικού): ΕΚΠΑ (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Τμήμα Φιλολογίας), ΑΠΘ (Τμήμα Φιλολογίας), Παν/μιο Πατρών (Τμήμα Φιλολογίας), Παν/μιο Κρήτης (Τμήμα Φιλολογίας), Ιόνιο Παν/μιο (Τμήμα Μουσικών Σπουδών), Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών/Σπουδές στον ελληνικό πολιτισμό), Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης), Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών), Paris IV -Sorbonne (Institut Néohellénique), καθώς και το Τμήμα Νεοελληνικών Ερευνών (Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών) του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

Τα αποτελέσματα του προγράμματος αποτυπώθηκαν στα ακόλουθα έργα: Μια ηλεκτρονική βάση δεδομένων 8.500 περίπου απογραφικών αναλυτικών δελτίων, συμμετοχές μελών της ερευνητικής ομάδας σε συνέδρια, οργάνωση δύο συμποσίων και μιας συνάντησης εργασίας. Τα έργα παραδόθηκαν όλα στις προβλεπόμενες προθεσμίες και κρίνονται, στο σύνολό τους, θετικά. Το εύρος και η ποικιλία των δράσεων, η συμμετοχή σε αυτές όχι μόνο των συνεργατών του προγράμματος αλλά και μεγάλου αριθμού επιστημόνων από ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια (ιδιαίτερα στο συμπόσιο «Ελληνικότητα και ετερότητα») και η ποιότητα των δημοσιεύσεων φανερώνουν τη φιλόδοξη στόχευση του ερευνητικού προγράμματος, την απήχυσή του στην επιστημονική κοινότητα και εντέλει την επιτυχία του έκβαση.

Ακολουθεί η περιγραφή και αξιολόγηση κάθε έργου χωριστά (οι κρίσεις μας είναι αναλυτικότερες στις ενότητες 1, 3 και 5, που είτε επιδέχονται περαιτέρω επεξεργασία είτε αφορούν εργασίες νέων και πολλά υποσχόμενων ερευνητών).

1) Ηλεκτρονική βάση δεδομένων

Η βάση δεδομένων (στο εξής ΒΔ) περιλαμβάνει το υλικό από την αναλυτική αποδελτίωση των ακόλουθων περιοδικών εντύπων του 19ου αιώνα:

Ευρωπαϊκός Εραμιστής (Αθήνα, 1840-1843)

Η Ευτέρπη (Αθήνα, 1847-1855)

Αποθήκη των Ωφελίμων και Τερπνών Γνώσεων (Ερμούπολη-Κωνσταντινούπολη, 1847-1849)

Πανδώρα (Αθήνα, 1850-1872)

Ιωνική Μέλισσα (Σμύρνη, 1850-1852)

Θελξινόη (Κωνσταντινούπολη, 1855-1857)

Φιλόκαλος Σμυρναίος (Σμύρνη, 1858-1860)

Χρυσάλλης (Αθήνα, 1860-1863)

Ιλισσός (Αθήνα, 1868-1872)

Ο Μέντωρ (Σμύρνη, 1869-1874)

Εβδομάς (Αθήνα, 1884-1892)

Δελτίον της Εβδομάδος (Αθήνα, 1884-1887)

Μουσική Εφημερίς (Αθήνα, 1894-1896)

Αποδελτιώθηκαν δηλαδή, σε περίπου 8.500 αναλυτικά απογραφικά δελτία, δώδεκα περιοδικά (ή δεκατρία, αν υπολογίσουμε ως χωριστά έντυπα την *Εβδομάδα* και το *Δελτίον της Εβδομάδος*) της περιόδου 1840-1896. Τη μερίδα του λέοντος στην αποδελτίωση κατέλαβαν τα μακροβιότερα *Πανδώρα* και *Ευτέρπη* και ακολουθούν η *Χρυσάλλης*, ο *Φιλόκαλος Σμυρναίος*, ο *Ιλισσός*, ο *Μέντωρ*, η *Ιωνική Μέλισσα*, η *Μουσική Εφημερίς*, η *Αποθήκη των Ωφελίμων και Τερπνών Γνώσεων*, ο *Ευρωπαϊκός Εραμιστής*, η *Θελξινόη* και το *Δελτίον της Εβδομάδος*. Δεν αποδελτιώθηκαν (ή δεν αναρτήθηκαν ακόμη) πρώιμα βραχύβια περιοδικά της πρώτης δεκαετίας του ελληνικού κράτους (*Αθηνά*, *Ίόνιος Ανθολογία*, *Ηώς*, *Θεατής* κ.ά.) και ορισμένα μακροβιότερα περιοδικά έντυπα του όψιμου 19^{ου} αιώνα (*Παρνασσός*, *Εστία*, *Απόλλων* κ.ά.), τα οποία περιέχουν πολύτιμη ύλη για την έρευνα των πολιτισμικών μεταφορών και τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό.

Από τα αποδελτιωμένα περιοδικά, επτά εκδόθηκαν στην Αθήνα, τρία στη Σμύρνη, ένα στην Κωνσταντινούπολη και ένα στην Ερμούπολη της Σύρου. Η γεωγραφική αυτή κατανομή αποτελεί θετική επιλογή, γιατί έτσι το δείγμα από τη διερεύνηση του περιοδικού τύπου στον ευρύτερο χώρο του ελληνισμού είναι πιο αντιπροσωπευτικό. Ίσως όμως, προς δικαιότερη κατανομή, θα ήταν σκόπιμο να συμπεριληφθεί – παραλείποντας ενδεχομένως ένα ή δύο από τα περιοδικά της Σμύρνης– κάποιο από τα περιοδικά της ελληνικής ομογένειας στην Κεντροδυτική Ευρώπη (π.χ. *Μυρία Όσα Παρισίων*, 1868-1869, *Έσπερος Λειψίας*, 1881-1889, *Κλειώ Λειψίας*, 1885-1891), καθώς και ένα από τα Επτάνησα (π.χ. *Ζακύνθιος Ανθών*, *Κόριννα*, *Ποιητικός Ανθών* κ.ά.). Γενικότερα, η επτανησιακή παρουσία δεν εκπροσωπείται επαρκώς στις ερευνητικές εργασίες του προγράμματος.

Ως προς τα είδη των περιοδικών καλύπτεται πολύ μεγάλο μέρος των ποικίλων εκφάνσεών τους. Εκπροσωπούνται, κατά βάση, τα λεγόμενα οικογενειακά φιλολογικά περιοδικά, που αποτελούν την επικρατέστερη κατηγορία περιοδικών εντύπων τον 19^ο αιώνα, τα σχετικά «λαϊκότερα» από αυτά (*Ευτέρπη*, *Ιλισσός*) και τα κάπως «λογιότερα»

(*Ευρωπαϊκός Εραμιστής, Πανδώρα, Χρυσάλλις*). Σημαντική πρωτοβουλία αποτελεί η συμπερίληψη της μηνιαίας *Μουσικής Εφημερίδος*, ενός σχετικά αδιερεύνητου εντύπου, η αποδελτίωση του οποίου προσφέρει ενδιαφέρον υλικό για την ιστορία της μουσικής παιδείας στην Ελλάδα του τέλους του 19^{ου} αιώνα. Θα άξιζε ίσως να προστεθούν –σε ενδεχόμενη συνέχιση του προγράμματος– η *Εστία* (1876-1895) ως το αντιπροσωπευτικότερο βήμα της λεγόμενης Γενιάς του 1880, *Η Τέχνη* (1898-1899), το μοναδικό αποκλειστικά λογοτεχνικό περιοδικό του 19^{ου} αιώνα, που διεύρυνε μάλιστα τον ορίζοντα των πολιτισμικών διαμεσολαβήσεων προς τη λογοτεχνία και τον στοχασμό της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης, κάποιο από τα πολλά σατιρικά (*Ραμπαγάς*, 1878-1889, *Ασμοδαίος*, β' φάση 1880-1885, *Μη Χάνεσαι*, 1880-1883, *Άστυ*, 1885-1890 κ.ά.) ως δείγμα περιοδικού εντύπου στο οποίο αναδείχτηκαν ιδιαίτερες ειδολογικές κατηγορίες (ευθυμογράφημα, σατιρική στιχουργία, περιστασιακή ποίηση κ.ά.), ένα από τα γυναικεία έντυπα (π.χ. *Ευρυδίκη*, 1870-1873 ή *Εφημερίς των Κυριών*, 1887 κ.ε.), ένα από τα ετήσια ημερολόγια (*Αττικόν Ημερολόγιον*, *Ποικίλη Στοά*, *Εθνικόν Ημερολόγιον* του Σκόκου κ.ά.) και ένα από τα παιδικά περιοδικά (π.χ. *Εφημερίς των Παίδων*, *Διάπλασις των Παίδων*). Ας σημειωθεί πάντως ότι ορισμένα από αυτά τα είδη μελετήθηκαν σε εκτενή άρθρα που δημοσιεύτηκαν στο πλαίσιο συμποσίων του προγράμματος· βλ., λ.χ., τις ανακοινώσεις της Ειρήνης-Ίριος Κατσαντώνη για την *Ποικίλη Στοά*, 1881-1889, και της Λουκίας Ευθυμίου για την *Εφημερίδα των Κυριών*.

Η μονάδα βάσης του ταμιευτήρα πληροφοριών είναι το αναλυτικό απογραφικό δελτίο, το οποίο, εκτός από τα βιβλιογραφικά στοιχεία κάθε τεκμηρίου (συγγραφέας, τίτλος στοιχεία του περιοδικού, τεύχος και σελίδες), περιλαμβάνει μια σειρά άλλες καταγραφές που αναφέρονται:

- στο είδος του τεκμηρίου (κείμενο, εικόνα, μουσική παρτιτούρα)
- στο είδος του κειμένου (πρωτότυπο, μετάφραση, διασκευή ή εράνισμα), κάτι που δεν τεκμαίρεται από τα ίδια τα έντυπα (και δεν αιτιολογείται πάντα στην καταγραφή)
- στον χαρακτηρισμό του κειμένου (κριτική, μελέτη, άρθρο, βιογραφία, ποίημα, διήγημα, μυθιστόρημα, θέατρο, μύθος [αρχαίος, ηθικός, φιλοσοφικός], απλές μορφές [ανέκδοτο, παροιμία, παραμύθι], ποικίλα, άλλο). Και εδώ θα ήταν χρήσιμο να προσδιοριστούν τα κριτήρια της διαφοροποίησης λ.χ. του άρθρου από τη μελέτη ή την κριτική (βιβλιοκρισία);
- σε περίληψη του τεκμηρίου
- σε κύρια ονόματα και τοπωνύμια
- στην εποχή την οποία ενδεχομένως αφορά το τεκμήριο
- στη θεματική κατηγορία στην οποία εντάσσεται κάθε συνεργασία (με βάση τους θεματικούς χαρακτηρισμούς ή τις στήλες των ίδιων των εντύπων: αισθητική, αλληγορία, αρχαιολογία, αρχιτεκτονική, αστρονομία, βιολογία, γεωγραφία, γεωργία, γλώσσα ελληνική, γλώσσα ξένη, γραμματική, δημογραφία, διατροφή, δίκαιο, εθνολογία, εκκλησία, εκπαίδευση και αγωγή, εμπόριο, επιγραφική,

επίκαιρα, επικοινωνία/δρόμοι, ζωολογία, ήθη και έθιμα, θεάματα, θέατρο [δράμα, κωμωδία, μελόδραμα, τραγωδία], θεατρολογία, θεσμοί, θεωρία και κριτική λογοτεχνίας, θρησκεία/θρησκειολογία, ιατρική, ιστορία, ιστοριογραφία, καλές τέχνες, κοινωνικές επιστήμες, κοινωνιολογία, λογοτεχνία [αγγλική, γαλλική, γερμανική, ελληνική, ισπανική, ιταλική, ρωσική, της Ανατολής, άλλη], λογοτεχνικά ρεύματα/τάσεις, μετάφραση, μετρική, μυθολογία, ναυπηγική, ναυτιλία, νομική, οικονομία, περιηγητικά, ποιητική, πολιτικές θεωρίες, πολιτική ζωή, ρητορική [σχήματα λόγου], τεχνολογία, φιλολογία [ελληνική, ξένη], φιλοσοφία, φύση και περιβάλλον, φυσικές/θετικές επιστήμες, φυσική αγωγή, ψυχολογία)

- σε (περ. 120) λέξεις κλειδιά, που προκαθορίστηκαν από την ερευνητική ομάδα (αγαθότης, αγάπη, αδολεσχία, αισθητική, αληθοφάνεια [πιθανοφάνεια], αλυτρωτισμός, αλχημεία, ανατολισμός, ανοησία, αντιδιαφωτισμός, απληστία, αρετή, αστοχία, αστρονομία, αυταρέσκεια, αυτόχθονες/αυτοχθονισμός, βαρβαρότητα, βορειομανία, γλωσσικό ζήτημα, γλωσσομάθεια, γυναίκα, δάσκαλος, δημοτικισμός, δημοτικό τραγούδι, διαγωνισμοί μετάφρασης, διαγωνισμοί ποίησης, διαμάχη Αρχαίων και Νεωτέρων, δικαιοσύνη, δυτικά ήθη (πιθηκισμός), εθελοντής, έθνος, εθνικό ζήτημα, εθνικός χαρακτήρας, εκκλησία, εκπαίδευση, ελάττωμα, εμφύλιος, έξις, εξωτικός/εξωτισμός, επέκταση (εθνική/κρατική), επιδράσεις (ελληνικού/άλλου), ετερόχθονες, ευαισθησία, ευδαιμονία, ευσέβεια, εφευρέσεις, ηθολογία, θάνατος, θάρρος, θαύμα, θέληση, Θεός, θρησκευτικότητα, ιδανισμός, ιδεαλισμός, ιδιοφυΐα/μεγαλοφυΐα, κοινό αναγνωστικό, κοινό θεατρικό, κοινωνία, λαός (περιούσιος), λογιοσύνη, λόγος, λογοτεχνία, μαγνητισμός, Μεγάλη Ιδέα, μετακένωση, μητέρα, μίμηση, μιμητισμός, μόδα, μοντέρνος, μύθος, μυστικισμός, ξενολατρεία, ξενοφοβία, ολιγωρία, ομογένεια, ομόνοια, ορθολογισμός, ουτοπία, παιδαγωγία, παιδομάθεια, παράδοση (εθνική, λαϊκή), πείρα, πίστη, πολιτισμός, πραότης, πρόοδος, πρωτοτυπία, πρωτότυπο, σεβασμός, σκευωρία, σκέψεις, συγκριτισμός, σύγχρονος, συναισθήματα, σχέσεις Ανατολής/Δύσης, σχέσεις Βορρά/Νότου, σωφροσύνη, ταλέντο, ταξίδι, ταυτότητα, τέχνη, τυπογραφία, τύπος, φαντασία, φιλαδελφία, φιλελληνισμός, φυλή, φύλο, χαρακτήρας (ελληνικός, ξένος), χαρακτηριστική, χάρις, χρηστοθήθεια, χρηστομάθεια, χριστιανισμός, ψυχή)
- σε άλλες λέξεις κλειδιά, πέραν των προκαθορισμένων, που προέκυψαν από τα αποδελτιωμένα τεκμήρια (περί τους 600 όρους)
- σε ξένους όρους που θησαυρίζονται εντός του τεκμηρίου.

Κάθε απογραφικό δελτίο φέρει το κωδικοποιημένο όνομα του αποδελτιωτή/καταγραφέα.

Η ΒΔ είναι ευέλικτη και επιτρέπει πολλαπλές συνδυαστικές αναζητήσεις, όπως φανερώνουν δημοσιεύσεις στο πλαίσιο του προγράμματος, λ.χ. του Ν. Φαλαγκά στον

τόμο «Μετάφραση και περιοδικός τύπος στον 19ο αιώνα». Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ευρετικά με αρκετά αξιόπιστα αποτελέσματα, ειδικά αν συμπληρωθούν κάποια κενά στις αποδελτιώσεις και αποκατασταθούν οι ορθογραφικές αβλεψίες δακτυλογράφησης, ώστε η μηχανή αναζήτησης να μπορεί να ανασύρει με ασφάλεια την αναζητούμενη πληροφορία. Η κατανομή συγκεκριμένων λέξεων κλειδιά σε διαφορετικά γραμματειακά είδη παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς αναδεικνύει τη διάχυση ζητημάτων που απασχόλησαν την ελληνική πνευματική ζωή κατά τον 19^ο αιώνα σε διαφορετικές κατηγορίες δημοσιευμάτων του περιοδικού τύπου. Για παράδειγμα, η λέξη κλειδί «έθνος/εθνικό ζήτημα/εθνικός χαρακτήρας» αποδίδεται σε 270 κείμενα, 234 από τα οποία είναι πρωτότυπα, ενώ, εκτός από τα άρθρα και τις μελέτες, η συγκεκριμένη λέξη κλειδί αποδίδεται και σε κείμενα «ποικίλων», σε μυθιστορήματα, ποιήματα, αλλά και σε βιογραφίες. Άλλο παράδειγμα αποτελεί η λέξη κλειδί «αποικιοκρατία», η οποία δεν εντοπίζεται μόνο σε μελετήματα, αλλά και σε κείμενα που χαρακτηρίζονται διηγήματα ή βιογραφίες. Η «βιβλική αφήγηση» συσχετίζεται με δύο εικονογραφήσεις και δεκαοκτώ κείμενα, πολλά από τα οποία δεν ανήκουν στις ειδολογικές κατηγορίες «μύθος», «ποίηση» και «μυθιστόρημα», αλλά εντάσσονται στις κατηγορίες «άρθρο», «μελέτη», «κριτική» και «ποικίλα». Επιπλέον η διατήρηση διαφορετικών γραφών σε ονόματα συγγραφέων (π.χ. Ράνκιος/Ranke, Δώρα Ιστρίας/Δώρα Ίστριας/Δώρα Ίστρια/Dora d'Istria κ.ά.) και σε τίτλους περιοδικών αναδεικνύει την πολυτυπία που επικρατούσε τον 19^ο αιώνα και αποτελεί επιλογή των συντελεστών του προγράμματος με σκοπό τη μελλοντική της αξιοποίηση.

Από τα παραπάνω διαφαίνεται πως η βάση δεδομένων μπορεί να αποτελέσει εργαλείο για τη διεύρυνση του πεδίου της έρευνας πολλών θεμάτων. Από την άλλη πλευρά, η παρουσία λέξεων κλειδιά, όπως θέληση, πίστη, αγάπη, μητέρα, Γερμανοί αυτοκράτορες κτλ., προβληματίζουν για τη λειτουργικότητά τους, ενώ λείπουν αντίστοιχα σημαντικοί τεχνικοί όροι, όπως κλασικός/ρομαντικός, μυθιστορία, λυρικός, ωδή, προσωδία κτλ. που έχουν εντοπιστεί στα περιοδικά.

Ενδεικτικές προτάσεις για τον εμπλουτισμό και τη βελτίωση των απογραφικών δελτίων:

- Να ολοκληρωθεί πλήρως η αποδελτίωση των επιλεγμένων περιοδικών (π.χ. *Ευρωπαϊκός Ερανοστής* κ.ά.)
- Να σημειωθούν στο πεδίο «Παρατηρήσεις» μελέτες (όπου έχουν γίνει: λ.χ. για συνεργασίες στον *Ευρωπαϊκό Ερανοστή*, στην *Ευτέρπη* και στην *Πανδώρα*, βιβλιογραφικές απογραφές και ευρετήρια) σχετικές με τα εκάστοτε απογραφόμενα τεκμήρια.
- Να ελεγχθεί το σύνολο των λέξεων κλειδιά και να συμπληρωθεί σε όλα, ει δυνατόν, τα δελτία το πεδίο «Άλλες λέξεις κλειδιά».
- Να επανελεγχθούν οι εγγραφές για τυχόν πραγματολογικές και γραμματολογικές ανακρίβειες.

Δεδομένου ότι η ΒΔ θα συνεχίσει να τροφοδοτείται και να εμπλουτίζεται, όλα τα σημεία που επισημαίνονται εδώ αποτελούν απλώς δείκτες, από τη σκοπιά του εξειδικευμένου χρήστη, ως προς τη λειτουργικότητα των δελτίων της και τις δυνατότητες μεγιστοποίησης της αξίας τους για την έρευνα.

2) «Στρογγυλό τραπέζι: Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις και διαμόρφωση του "εθνικού χαρακτήρα" στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα. Εισαγωγή/ παρουσίαση των στόχων της έρευνας και των πρώτων πορισμάτων της», στο Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2-5.10.2014)

Στο Ε΄ Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014), η επιστημονική υπεύθυνη του προγράμματος «Χρυσάλλης» κ. Άννα Ταμπάκη και δέκα μέλη της ερευνητικής ομάδας (Κυριακή Αθανασιάδου, Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου, Αικατερίνη Διακουμοπούλου-Ζαραμπούκα, Ευριπίδης Γαραντούδης, Μαρία Σπυριδοπούλου, Αγγελική Σπυροπούλου, Κατερίνα Καρακάση, Άλκηστη Σοφού, Αύρα Ξεπαπαδάκου και Αλέξανδρος Χαρκιολάκης) παρουσίασαν τους στόχους της έρευνας και ανακοίνωσαν τα πρώτα πορίσματά τους. Οι ανακοινώσεις τους συμπεριλήφθησαν στον τόμο: Κ. Α. Δημάδης (επιμ.), *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*. Πρακτικά Ε΄ Συνεδρίου Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2-5.10.2014), τόμ. Ε΄, Αθήνα, ΕΕΝΣ, 2015, σελ. 29-168 (<http://www.eens.org/?p=3730>).

Στη χρήσιμη και κατατοπιστική επισκόπησή της, η Άννα Ταμπάκη («Εισαγωγή – Παρουσίαση των στόχων της έρευνας και των πρώτων πορισμάτων της», σελ. 29-49) χαρτογραφεί το πεδίο έρευνας του προγράμματος, παρουσιάζει τους βασικούς ερευνητικούς άξονες και προσφέρει ένα διαφωτιστικό διάγραμμα της ποικιλίας του περιοδικού τύπου στον 19^ο αιώνα.

Η Κυριακή Αθανασιάδου («Εικόνες της Μήδειας και η κατασκευή του γυναικείου φύλου στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα», σελ. 51-64) ασχολείται συστηματικά με την πρόσληψη της ευριπίδειας Μήδειας στον 19ο αιώνα, αυτής της προκλητικής θηλυκής μυθολογικής φιγούρας που αρθρώνει αρσενικό «λόγο» –συναφείς εργασίες της θα συναντήσουμε και στον τόμο «Μετάφραση και περιοδικός τύπος στον 19ο αιώνα» και «Ελληνικότητα και ετερότητα» του προγράμματος «Χρυσάλλης». Στη συγκεκριμένη εργασία της, η Αθανασιάδου, με αφορμή την πρώτη μετάφραση της *Μήδειας* του Ευριπίδη από τους Δ. Νικολαΐδη και Χ. Γρηγορά (Κωνσταντινούπολη 1868) και με θεωρητικό εργαλείο τον σύγχρονο έμφυλο λόγο, αναδεικνύει τους ηθικοδιδασκτικούς σκοπούς των μεταφραστών κυρίως όσον αφορά τις γυναίκες αναγνώστριες (πώς να διαχειρίζονται τη ζηλοτυπία) αλλά και προς τους άντρες αναγνώστες (πώς να παραδειγματίζονται από τα επιτεύγματα των αρχαίων Ελλήνων). Η οπτική αυτή επιτρέπει στη μελετήτρια να εντάξει τη μετάφραση στο πολιτισμικό της

περιβάλλον, παραμερίζοντας ερωτήματα σχετικά με τη γλωσσική μορφή της μετάφρασης των Νικολαΐδη-Γρηγορά ή την ποιότητα της απόδοσης του αρχαιοελληνικού δράματος.

Με αφετηρία την επισήμανση ότι το θέατρο στον ελληνικό περιοδικό τύπο του 19^{ου} αιώνα δεν έχει αποτελέσει έως σήμερα αντικείμενο ειδικής μελέτης, παρά το γεγονός ότι όλοι οι θεατρολόγοι έχουν αντλήσει υλικό από αυτόν, η Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου και η Αικατερίνη Διακουμοπούλου-Ζαραμπούκα επιχειρούν στην εργασία τους («Διαπολιτισμική πρόσληψη της δραματοουργίας μέσα από τον ελληνικό περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα: Μια πρώτη προσέγγιση», σελ. 65-84) μια πρώτη συνοπτική αλλά πλήρη παρουσίαση των δημοσιευμάτων για το θέατρο σε εννέα περιοδικά των ετών 1840-1872, τα οποία αποδελτιώθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος «Χρυσάλλης». Το αποδελτιωμένο υλικό που παρουσιάζεται στην εργασία οργανώνεται σε τρεις ενότητες (α. Ελληνική Δραματοουργία, β. Ευρωπαϊκή Δραματοουργία και γ. Αρχαίο θέατρο) και είναι πλουσιότατο. Η περιορισμένη έκταση που διέθεταν οι μελετήτριες δεν τους επέτρεψε να επεκταθούν και σε άλλες θεατρολογικές συνεργασίες, όπως είναι οι βιογραφίες θεατρικών συγγραφέων, οι βιβλιοκρισίες θεατρικών έργων, οι θεατρικές ειδήσεις, ή σε πιο ειδικά ζητήματα που συνδέονται με τη στροφή θεατρικών συγγραφέων στη φράγκικη ιστορία της Ελλάδας, την ώρα που απαλείφονταν τα ίχνη της φραγκικής παρουσίας, όπως συνέβη με την κατεδάφιση του λεγόμενου Φράγκικου πύργου, του πύργου των Ατζαϊόλι, στο νότιο τμήμα της Ακρόπολης, το 1875.

Ο Ευριπίδης Γαραντούδης, από τους συστηματικότερους μελετητές της νεοελληνικής μετρικής, στην εργασία του («Η αναβίωση της αρχαίας ελληνικής μετρικής τον 19^ο αιώνα: μετρική θεωρία και ποιητική πράξη, σελ. 85-94) συνοψίζει καίρια και εύστοχα την πρόσφατη έρευνα γύρω από την αναβίωση των αρχαιοελληνικών μέτρων στον ποιητικό 19^ο αιώνα.

Η εργασία της Μαρίας Σπυριδοπούλου «Ο Εμίλ Ζολά μέσα από τον ελληνικό περιοδικό τύπο των δύο τελευταίων δεκαετιών του 19^{ου} αιώνα: μια πρώτη προσέγγιση» (σελ. 95-113) ιχνηλατεί συστηματικά την παρουσία του Ζολά σε σημαντικά περιοδικά της περιόδου 1879-1900, με κείμενα του ίδιου του Ζολά, και κριτικές και σημειώματα σχετικά με το έργο του. Η εργασία είναι καλά δομημένη και προσθέτει νέα ερευνητικά στοιχεία σε όσα είχε φέρει στο φως η μελέτη της Βίκυς Πάτσιου, «Τα μυθιστορήματα του Zola, οι αναγνώστες του και η κριτική στην Ελλάδα (1880-1930)», *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Συγκριτικής Γραμματολογίας. Σχέσεις της ελληνικής με τις ξένες λογοτεχνίες* (Αθήνα, 28 Νοεμβρίου - 1 Δεκεμβρίου 1991), Αθήνα, Δόμος, 1995, σελ. 589-599.

Η Αγγελική Σπυροπούλου, στην εργασία της «Ελληνοαγγλικές λογοτεχνικές συναντήσεις του 19ου αι. – πρόσληψη και διαπολιτισμικότητα» (σελ. 115-131), εξετάζει την πρόσληψη της αγγλικής λογοτεχνίας στον νεοελληνικό 19^ο αιώνα μέσα από την αποδελτίωση τεσσάρων περιοδικών: *Ευρωπαϊκός Εραμιστής* (1840-1843), *Πανδώρα*

(1850-1872), *Παρθενών* (1871-1873, 1878-1880) και *Ακρόπολις Φιλολογική* (1888-1889). Η έρευνα στα τέσσερα αυτά έντυπα επιβεβαιώνει αυτό που ήδη γνωρίζουμε από άλλες μελέτες, δηλαδή ότι ως προς τις μεταφράσεις τα αγγλικά κείμενα υπολείπονται των γαλλικών, παρότι πληθαίνουν όσο προχωρούμε προς το τέλος του αιώνα. Στην *Πανδώρα*, λ.χ., από τα 159 μεταφρασμένα κείμενα λογοτεχνίας που φιλοξενούνται, μόνο 34 μεταφέρονται από τα αγγλικά, ενώ τα περισσότερα λογοτεχνήματα που απαντούν στα τεύχη του περιοδικού έχουν μεταφραστεί από τα γαλλικά, παρά την εξοικείωση των συντακτών με τη βρετανική κουλτούρα – για παράδειγμα του Δραγούμη ή του Ραγκαβή. Στα περιοδικά *Παρθενών* (1871-1873 και 1878-1880) και *Ακρόπολις Φιλολογική* (1888-1889) απαντούν περισσότερες μεταφράσεις από τα αγγλικά, αλλά και πάλι δεν υπερέχουν αριθμητικά από τις μεταφράσεις γαλλικής λογοτεχνίας. Ωστόσο, μια προσεκτικότερη αποδελτίωση του *Ευρωπαϊκού Ερανιστή* θα έδειχνε ότι φιλοξενήθηκαν και εκεί μεταφρασμένα αγγλικά λογοτεχνικά κείμενα, όπως τα «Εκ των απομνημονευμάτων Ιατρού: Ο Καρκίνος και Μονομαχία» και «Ιατρού Ημερολόγιον. Ο Υποχονδριακός», από το *Blackwood's Edinburgh Magazine*. Η εργασία θα μπορούσε να εμπλουτιστεί περισσότερο βιβλιογραφικά, αντλώντας στοιχεία από νεότερες έρευνες σχετικά με την παρουσία Άγγλων συγγραφέων στην Ελλάδα, όπως της Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη για την Elisabeth Gaskell, της Γ. Γκότση για τον Alfred Tennyson, της Κ. Κίτση-Μυτάκου για τον Ch. Dickens κ.ά. και της Βίκυς Πάτσιου (βλ. Ελληνικότητα και ετερότητα).

Η Κατερίνα Καρακάση στην εργασία της «Η αρχαία δημοτική ποίηση και τα ωραία προϊόντα του γερμανικού Παρνασσού. Σημειώσεις για την πρόσληψη του γερμανικού Ρομαντισμού στον περιοδικό τύπο του 19^{ου} αιώνα» (σελ. 133-149) επιχειρεί να αναδείξει τον άναρχο και κάπως σπασμωδικό τρόπο με τον οποίο πραγματοποιήθηκε η πρόσληψη του γερμανικού ρομαντισμού στον ελληνικό 19^ο αιώνα. Τα παραδείγματα αναφοράς της είναι οι δύο «βιογραφίες» του Johann Ludwig Tieck στο περιοδικό *Ευτέρπη* (1851 και 1854) και οι μεταφράσεις της μπαλάντας «Lenore» του Gottfried August Bürger από τον Γ. Ζαλοκώστα στην *Ευτέρπη* το 1854 και από τον Άγγελο Βλάχο στη *Χρυσσαλλίδα* το 1863.

Η Άλκηστη Σοφού στην εργασία της «Ο Θεατής της Ανατολής (*Le Spectateur de l'Orient*) διαλέγεται με την Ευρώπη. Οι διακυμάνσεις μιας “εθνικής αφήγησης”» (σελ. 151-157) ασχολείται με το σημαντικό γαλλόφωνο έντυπο *Le Spectateur de l'Orient*, που εξέδωσε μια ομάδα Ελλήνων λογίων και πολιτικών στην Αθήνα την κρίσιμη ιστορικά περίοδο 1853-1857. Η εργασία παρουσιάζει βασικά θέματα του περιοδικού, το οποίο συντάσσεται στα γαλλικά με σκοπό να ενημερώνει τους ξένους αναγνώστες για τα κρίσιμα ζητήματα που απασχολούν τον ελληνισμό εκείνη την περίοδο. Σε συνδυασμό με τη μελέτη της Georgia Gotsi, «Empire and Exoticism in the Short Fiction of Alexandros Rizos Rangavis», *Journal of Modern Greek Studies*, 24-1 (May 2006) 23-55, όπου σχολιάζεται η συμβολή του Ραγκαβή στο περιοδικό, καθώς και το κατατοπιστικό λήμμα της Λουκίας Δρούλια στην *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974*, τόμ. Δ΄,

Αθήνα, ΙΝΕ/ΚΝΕ, 2008, σσ. 442-444, διαμορφώνεται μια καλή εικόνα για το συγκεκριμένο έντυπο. Σε κάθε περίπτωση, το περιοδικό αυτό αξίζει να τύχει ειδικής μονογραφίας και η εργασία της Σοφού είναι μια καλή αρχή.

Η εργασία της Αύρας Ξεπαπαδάκου και του Αλέξανδρου Χαρκιολάκη «Το λυρικό θέατρο και η μουσική σαλονιού στον ελληνόφωνο περιοδικό Τύπο του 19^{ου} αιώνα» (σελ. 159-168) ασχολείται με την παρουσία του λυρικού θεάτρου (της όπερας δηλαδή) αλλά και ενός «χαμηλότερου» είδους, της μουσικής σαλονιού, στον περιοδικό τύπο του 19^{ου} αιώνα. Στην εργασία καταγράφεται, εν συντομία, ποικιλόμορφο υλικό, που εκτείνεται από την απλή ειδησεογραφία ή τον κριτικό σχολιασμό της καλλιτεχνικής κίνησης (χοροεσπερίδες, σκιτσογραφική αποτύπωση μουσικών, τραγουδιστών κ.ά.) έως τη δημοσίευση πρωτότυπων, συχνά αβιβλιογράφητων μουσικών και λυρικών έργων (μουσικές παρτιτούρες κ.ά.), που πλουτίζουν την ιστορία της νεοελληνικής μουσικής και του νεοελληνικού μουσικού θεάτρου. Στο πλαίσιο του προγράμματος, είναι άλλωστε υπό έκδοση ειδική μονογραφία για τη μουσική σαλονιού σε επιμέλεια της Αύρας Ξεπαπαδάκου και του Αλέξανδρου Χαρκιολάκη, *Salon Music in Greece in the 19th and early 20th century: resources, examples and its history* – μια σημαντική συμβολή στη μελέτη αυτού του αγνοημένου ως τώρα μουσικού είδους στην Ελλάδα.

Η συμμετοχή των μελών της ερευνητικής ομάδας στο συνέδριο υπήρξε μια καλή ευκαιρία να δημοσιοποιήσουν τα πρώτα πορίσματά τους και να τα θέσουν στην κρίση της επιστημονικής κοινότητας.

3) Πρακτικά συνάντησης εργασίας νέων ερευνητών

Ο ελληνικός περιοδικός τύπος του 19ου αιώνα. Ερευνητικά ζητήματα – πορίσματα της έρευνας (Αθήνα, 9.2.2015), επιμ. Άννα Ταμπάκη-Μαρία Σεχοπούλου

Ο τόμος των Πρακτικών περιλαμβάνει τα κείμενα δέκα από τις δώδεκα ανακοινώσεις στη συνάντηση νέων ερευνητών. Συνιστούν εργασίες διδασκόντων και υποψηφίων διδασκόντων, που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος και εντάσσονται εν μέρει σε υπό εκπόνηση διδακτορικές διατριβές. Θα ήταν ενδιαφέρον να είχαν περιληφθεί στον τόμο, πέρα από τις περιλήψεις των ανακοινώσεων, οι περιλήψεις των συζητήσεων που διεξήχθησαν στο πλαίσιο της συνάντησης, εντοπίζοντας προβλήματα, ερευνητικά κενά αλλά και πορίσματα από την παράλληλη έρευνα σε ποικίλα περιοδικά του 19^{ου} αιώνα.

Η εργασία του Παναγιώτη Αντωνόπουλου («Ο Δημήτριος Γουζέλης και το απόσπασμα 31 της Σαπφώς. Μεταφράζοντας την απόδοση του Nicolas Boileau») δεν εντάσσεται άμεσα στη θεματική του τόμου, καθώς δεν προέρχεται από έρευνα στα περιοδικά. Το απόσπασμα από το ποίημα του Γουζέλη, *Η κρίσις του Πάριδος*, θα ήταν σκόπιμο να ενταχθεί καλύτερα στα συμφραζόμενά του. Οι συγκεκριμένοι στίχοι που παραφράζουν (πιθανόν μέσω του Boileau αλλά ίσως και μέσω των *Ηρωίδων* του

Οβίδιου ή άλλου λανθάνοντος ιταλικού προτύπου) το απόσπασμα 31 της Σαπφώς αποτελούν τμήμα από τον εκτενή μονόλογο της Οινώνη, της ερωμένης του Πάρη. Μια διερεύνηση της παρουσίας της Σαπφώς στο χώρο του ιταλικού νεοκλασικισμού, λ.χ. της μετάφρασης του Francesco Saverio De' Rogati (1782) ή του Ugo Foscolo (1790), θα ήταν εδώ εξαιρετικά διαφωτιστική (βλ. Caterina Carpinato, «La scoperta del vero Omero: riscritture greche. Athanasios Christòpoulos, *Αχιλλεύς* (1805), Iakovakis Rizos Nerulòs, *Πολυξένη* (1814), Dimitrios Guzelis, *Η κρίσις του Πάριδος* (1817)», *Atti del V Convegno Nazionale di Studi Neoellenici*, Napoli 15-18 maggio 1997, *Rivista di cultura greco-moderna*, Università degli Studi di Napoli "L'Orientale", Napoli 1997-1998, (Napoli 2002), σελ. 287-311). Συνιστάται επίσης να αποκατασταθούν οι πλήρεις βιβλιογραφικές αναφορές στη μελέτη της Joan Dejean στην υποσημ. 8 (Joan Dejean, *Fictions of Sappho, 1546-1937*, University of Chicago Press, 1989) και 10 (Ernst Cassirer, *Η φιλοσοφία του Διαφωτισμού*. Εισαγωγή Gerald Hartung. Μετάφραση Αννέτε Φωσβίνκελ, MIET 2013).

Η συμβολή της Χρυσάνθης Γαστεράτου στον τόμο («Πολιτισμικές μεταφορές μέσω του ελληνικού περιοδικού τύπου του 19^{ου} αιώνα: το γερμανικό παράδειγμα») παρουσιάζει εμφανείς μεθοδολογικές αδυναμίες. Η ερευνήτρια υιοθετεί ένα μονοδιάστατο αιτιοκρατικό σχήμα (λ.χ., η οικονομική ισχύς ευρωπαϊκών κρατών αποδίδεται στη μεταφορά εθνικών ιδεολογιών, το ευρωπαϊκό εδαφικό [;] όραμα ανάγεται στον Ναπολέοντα [η ερευνήτρια αγνοεί εδώ τη μελέτη της Ν. Γιακωβάκη, *Ευρώπη μέσω Ελλάδας*]), και στηρίζεται σε ένα παράδειγμα του οποίου αγνοεί την αναφορά: Ο «εν Γερμανία Ναός της Φήμης» είναι η περίφημη Walhalla στο Ρέγκενσμπουργκ της Βαυαρίας, ο αποκαλούμενος και Παρθενώνας του Δούναβη, που χτίστηκε από τον Κλέντσε κατά παραγγελία του Λουδοβίκου Α΄ της Βαυαρίας, εγκαινιάστηκε το 1842 στην επέτειο της Μάχης των εθνών και ανταγωνίζεται το παρισινό Πάνθεον.

Η εργασία της Σοφίας Γκίνκο («Η μεταφρασμένη λογοτεχνία μέσα από τα περικείμενα στο περιοδικό *Εβδομάς: Α΄ περίοδος κυκλοφορίας* (1884-1886)»), μέρος διδακτορικής διατριβής, είναι από τα πιο συγκροτημένα και τεκμηριωμένα δημοσιεύματα του τόμου. Ανατέμνει τη μεταφρασμένη ύλη του περ. *Εβδομάς*, στα πρώτα χρόνια κυκλοφορίας του, εστιάζοντας στα περικείμενα (από τα οποία πληροφορούμαστε πολλά στοιχεία τα οποία, σε διαφορετική περίπτωση, θα έμεναν στην αφάνεια), θεματοποιώντας το αίτημα της ελληνικότητας και καταγράφοντας σε επίμετρο το σύνολο των μεταφράσεων του περιοδικού. Σε ορισμένα σημεία θα ήταν χρήσιμες κάποιες βιβλιογραφικές αναφορές, όπως στην περίπτωση του Ossian, αλλά και του Ιταλού πεζογράφου Francesco Domenico Guerrazzi, έργο του οποίου μεταφράζει ο Παναγιώτης Πανάς.

Η Αικατερίνη Διακουμοπούλου-Ζαραμπούκα («Το θέατρο του 19^{ου} αι. μέσα από τον περιοδικό τύπο της Σμύρνης. Η περίπτωση του *Φιλόκαλου Σμυρναίου*») εξετάζει τη θεατρική αρθρογραφία του περ. *Φιλόκαλος Σμυρναίος* και τις μεταφραστικές επιδόσεις του εκδότη του, Νικολάου Κοντόπουλου. Η δημοσίευση έχει μάλλον περιγραφικό

χαρακτήρα, συνιστά ωστόσο χρήσιμη συμβολή στην καταγραφή της ελληνικής δραματουργικής παραγωγής και την πρόσληψη της ευρωπαϊκής δραματουργίας. Στην υποσ. 3 ο Τσικνάνης να διορθωθεί σε Τσικνάκης.

Η εργασία του Αλέξανδρου Κατσιγιάννη («Ιστορία της νεοελληνικής γραμματείας και περιοδικός τύπος του 19^{ου} αιώνα. Πρώτα πορίσματα και διαγραφή συντεταγμένων») αναζητεί ίχνη νεοελληνικών γραμματολογιών στα περιοδικά, καταγράφοντας όλα τα σχετικά δημοσιεύματα από το 1813 ως το 1906 και αξιοποιώντας τη σύγχρονη προβληματική για την ιστορικότητα των γραμματολογιών καθώς και νεότερες μελέτες για τη γενεαλογία των ΙΝΕΛ, στις οποίες θα μπορούσε να προστεθεί η διατριβή της Βενετίας Αποστολίδου, *Ο Κωστής Παλαμάς, ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Θεμέλιο 1994, όπου επισημαίνονται σχετικές συνεργασίες του Παλαμά σε περιοδικά και ημερολόγια του τέλους του 19^{ου} αιώνα.

Η Αριστέα Κομνηνέλλη ασχολείται με μεταφραστικές πρακτικές (συντμήσεις, παραλείψεις, αποσιωπήσεις, ρητορικά τεχνάσματα) στο πλαίσιο της μεταφρασεολογικής προβληματικής («Δείγματα μεταφραστικής στρατηγικής από τον περιοδικό τύπο του 19^{ου} αιώνα σε κείμενα προερχόμενα από τον γαλλόφωνο πολιτισμικό χώρο»). Με σημεία αναφοράς τους πολιτισμικούς ενδείκτες και τον διακειμενικό ιστό, ανιχνεύει με κριτική δεινότητα στρατηγικές προσαρμογής στη μεταφορά του ξένου πολιτισμικού προϊόντος, που δεν ισοδυναμούν ωστόσο με εθνοκεντρική μετάφραση, επιλέγοντας ως παράδειγμα τρεις μεταφράσεις κειμένων της γαλλικής λογοτεχνίας, δημοσιευμένες σε διαφορετικά περιοδικά μεταξύ 1856 και 1863.

Με αφετηρία την ψηφιοποίηση θεατρικών έργων δημοσιευμένων στον περιοδικό και ημερήσιο Τύπο, που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο συνεργασίας του Τμήματος Θεάτρου της Σχολής Καλών Τεχνών του Α.Π.Θ με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, η Βάνια Παπανικολάου δίνει μια συνθετική επισκόπηση της πρόσληψης του θεάτρου στα εφήμερα έντυπα από τη δεκαετία του 1830 κε., αναλύοντας τα (γλωσσικά, θεματικά, ιδεολογικά, εκδοτικά, ειδολογικά κτλ.) κριτήρια που καθορίζουν την επιλογή των έργων («Από το χαρτί στην οθόνη: θεατρικά έργα σε ψηφιακή μορφή»).

Η Δήμητρα Ραζάκη ανατέμνει τον κριτικό λόγο για την ποίηση σε τρία περιοδικά του 19^{ου} αιώνα, επισημαίνοντας βιβλιοκρισίες, άρθρα, νεκρολογίες και κριτικά σημειώματα («Η κριτική για την ποίηση του 19^{ου} αιώνα στα περιοδικά *Ευτέρπη*, *Πανδώρα* και *Χρυσάλλης*»). Η εργασία της ανταποκρίνεται πλήρως στο πνεύμα του ερευνητικού προγράμματος και της συγκεκριμένης συνάντησης, στο βαθμό που πραγματεύεται ζητήματα εθνικού αυτοπροσδιορισμού, εθνικών ζητήσεων και πολιτισμικών μεταφορών.

Ο Νίκος Φαλαγκάς διερευνά, σε μια εργασία εξαιρετικά ενημερωμένη βιβλιογραφικά («Αφηγήσεις της πραγματικότητας: η στήλη των “Ποικίλων” στην *Ευτέρπη*») νέα κειμενικά είδη (λ.χ. ανέκδοτα, διδακτικά επεισόδια και παράδοξα, ξένα έθιμα, επιστημονικές ειδήσεις, αριθμολογικά στοιχεία κτλ.), που γεννιούνται από τα σπλάχνα του περιοδικού Τύπου, με παράδειγμα την *Ευτέρπη*, και δηλώνουν μια άλλη,

ελάσσονα κατηγορία πολιτισμικών μεταφορών και τα νέα ενδιαφέροντα του αναγνωστικού κοινού.

Ο Κωνσταντίνος Χρυσόγελος («Η παρουσία του Βυζαντίου στην Πανδώρα (τχ. 1=66)») διερευνά, στο εκτενές άρθρο του, την παρουσία του Βυζαντίου στους τρεις πρώτους τόμους της *Πανδώρας* (1850-1852), παρουσία που τεκμηριώνεται σφαιρικά στη μελέτη του Κ. Θ. Δημαρά *Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος. Η εποχή του, η ζωή του, το έργο του* (MIET 1986). Στη σελ. 171 να διορθωθεί η χρονολογία 1946 σε 1846.

**4) Πρακτικά επιστημονικού συμποσίου: Ελληνικότητα και ετερότητα:
Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις και «εθνικός χαρακτήρας» στον 19ο αιώνα
(Αθήνα, 14-17.5.2015)**

Το Επιστημονικό Συμπόσιο «Ελληνικότητα και ετερότητα: Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις και 'εθνικός χαρακτήρας' στον 19^ο αιώνα», που πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (14-17 Μαΐου 2015), προκάλεσε το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή πολλών μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας, καθώς και νέων ερευνητών, μεταπτυχιακών φοιτητών και υποψήφιων διδακτόρων και προσέφερε, ως γόνιμους καρπούς, μια πληθώρα και ποικιλία ανακοινώσεων, που ενισχύουν ή θέτουν υπό αμφισβήτηση τις βεβαιότητές μας σχετικά με τις πολιτισμικές ανταλλαγές τον 19^ο αιώνα. Ανάμεσα στις αναμφισβήτητες επιτυχίες των οργανωτών του συνεδρίου πρέπει να υπογραμμιστεί η συμμετοχή του Michel Espagne, διευθυντή ερευνών στην *École Normale Supérieure* και το CNRS, και διευθυντή του εργαστηρίου αριστείας (labex) *Transfers* (ENS – Collège de France – CNRS). Ο Espagne, που εισήγαγε στην ιστορική έρευνα τον όρο «πολιτισμική μεταφορά» («*transfert culturel*»), μίλησε για τις πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις, εστιάζοντας στον ελληνικό χώρο («*Les transferts culturels et l'histoire culturelle de la Grèce*»).

Πιο συγκεκριμένα μπορεί να διακρίνει κανείς τους βασικούς θεματικούς άξονες που σηματοδοτούν μια πραγματικά «πνευματική κυψέλη», στο πλαίσιο της οποίας η επισταμένη και αναλυτική έρευνα των δεδομένων συνδυάζεται με τη δημιουργική παραγωγή και τη σύνθεση πρωτότυπων συμπερασμάτων, αρκετά από τα οποία είναι αντλημένα από τη μελέτη των περιοδικών της εποχής, η οποία αποτέλεσε το κύριο ερευνητικό πεδίο του συνεδρίου.

Μετάφραση: Ενδογλωσσική (Καίτη Διαμαντάκου-Αγάθου: η μεταφραστική δραστηριότητα του Ιωάννη Γρυπάρη), διαγλωσσική (Λάμπρος Βαρελάς: μεταφράσεις του Ι. Καμπούρογλου από τα γαλλικά, τα γερμανικά και τα ισπανικά· Βασίλειος Παππάς: μεταφράσεις του Δανιήλ Φιλιππίδη από τα λατινικά), σταθμοί στην ιστορία της μετάφρασης (Αριστέα Κομνηνέλλη: για τη συγκέντρωση σε ενιαίο τόμο, το 1878, τεσσάρων μεταφράσεων της «Λίμνης» του Λαμαρτίνου). Προσωπογραφίες μεταφραστών και πολιτικές μετάφρασης: Ο μεταφραστής Λορέντζος Μαβίλης (Βασίλης Λέτσιος)· ο μεταφραστής Νικόλαος Δραγούμης και οι διαφωτιστικές στοχεύσεις του

(Σοφία Ντενίση)· οι επιλογές του Πολυλά στη μετάφραση της ομηρικής *Ιλιάδας* (Γιώργος Βάρσος)· ο μεταφραστής Παναγιώτης Πανάς (Έρη Σταυροπούλου)· ο Δημήτριος Βικέλας ως μεταφραστής του Σαίξπηρ (Σταυρούλα Τσούπρου).

Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις και οφειλές στο οθνείο: Φιλελληνισμός: Συνάντηση του ξένου και του ημεδαπού κατά τη διάρκεια της επανάστασης (Άννα Καρακατσούλη)· διερεύνηση του φιλελληνισμού ως παράγοντα πολιτισμικών διαμεσολαβήσεων (Μαριλίζα Μητσού)· διερεύνηση των σχέσεων Ίψεν και Βιζυηνού σε επίπεδο κειμενικό (Άννα Σταυρακοπούλου)· ιδεολογικών χρήσεων του έρωτα στη νεοελληνική ρομαντική κριτική (Αλέξανδρος Κατσιγιάννης). Ιστοριογραφία: Η γονιμοποιητική επίδραση των απόψεων του Hegel για την ελληνική αρχαιότητα στους Έλληνες ιστορικούς, Σπ. Ζαμπέλιο και Κ. Παπαρρηγόπουλο (Servanne Jollivet)· των γαλλικών και γερμανικών γλωσσικών θεωριών στη νεοελληνική προβληματική της γλώσσας (Αλεξάνδρα Σφοΐνη)· αρχαιογνωστικών αναζητήσεων του Α. Ρ. Ραγκαβή (Βασιλική Χρυσοβιτσάνου).

Θέατρο: Διερεύνηση της αντίληψης για την εθνική δραματουργία στους προλόγους θεατρικών έργων (Μαρία Δημάκη-Ζώρα)· της υποδοχής της πρώτης ελληνικής όπερας, *Μάρκος Βότσαρης* του Παύλου Καρρέρ (Στέλλα Κουρμπανά)· του ιταλικού λυρικού θεάτρου και των διάσημων ιταλίδων μονωδών (Κατερίνα Διακουμοπούλου)· το πρόσωπο του Νέρωνα στη νεοελληνική δραματουργία του 19^{ου} αιώνα (Βαρβάρα Γεωργοπούλου)· οι αδήλωτες οφειλές του Ν. Α. Σούτσου σε Γάλλους κλασικιστές θεατρικούς συγγραφείς στην τραγωδία *Ιφιγένεια εν Ταυρίδι*, 1837 (Αρετή Βασιλείου)· η σκηνική «αποχή» της θεατρικής διασκευής ενός ξένου πρωτοτύπου (Ηρώ Κατσιώτη: Οι *Νέοι Μυλωνάδες* του Σπ. Καλύβα)· το ρωσικό θέατρο στην Ελλάδα στην έντυπη και σκηνική εκδοχή του (Κωνσταντίνος Κυριακός)· η σκηνική πρόσληψη και αναβίωση του αρχαιοελληνικού δράματος (Άννα Μαυρολέων, Αγγελική Μπιχάκη)· η παρουσία και υποδοχή της γαλλικής ελαφράς σκηνικής μουσικής μέσα από την περίπτωση των έργων του Offenbach (Αύρα Ξεπαπαδάκου)· η διαμάχη Κλέωνος Ραγκαβή και Victorien Sardou γύρω από την κοινή θεατρική ηρωίδα τους, τη Δούκισσα των Αθηνών (Βάνια Παπανικολάου)· το μοτίβο της νεράιδας και οι μεταμορφώσεις του σε δραματικά έργα του Δ. Καμπούρογλου, του Σπ. Περεσιάδη και του Γ. Ψυχάρη (Κωνσταντίνα Ριτσάτου)· η πρόσληψη της ευρωπαϊκής δραματουργίας στη Σμύρνη του 19^{ου} αιώνα (Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου)· η πρόσληψη της Ιφιγένειας του Jean Moréas (Χριστίνα Οικονομοπούλου).

Λογοτεχνικά και γραμματειακά είδη: Αναδείχθηκαν νέα γραμματειακά είδη και διερευνήθηκε η παρουσία τους στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, λ.χ. η εξυμνητική ποίηση (Θάλεια Ιερωνυμάκη), το λυρικό θέατρο (Κουρμπανά, Διακουμοπούλου, Κώστας Καρδάμης: η ελληνική αρχαιότητα στην επτανησιακή όπερα). Αλλά και είδη στενότερα συνδεδεμένα με τον περιοδικό τύπο: αρχαιογνωστικό φιλολογικό δοκίμιο (Σοφία

Ματθαίου), βιογραφίες συγγραφέων (Στέση Αθήνη), «ποικίλα» (Νίκος Φαλαγκάς). Επίσης ανιχνεύτηκε η παρουσία της λογοτεχνίας του φανταστικού (Φίλιππος Παππάς - Βασιλική Δημουλά).

Λόγιοι και γενικότερα άνθρωποι των γραμμάτων: Παρουσιάστηκαν αναλυτικές ψηφίδες σημαντικών και πολυσχιδών λογίων του 19^{ου} αιώνα, οι οποίοι άσκησαν επίδραση στη λογοτεχνία και γενικότερα στην πνευματική ζωή της περιόδου, κάποιιοι άφησαν ανεξίτηλα ίχνη, άλλοι ξεχάστηκαν με το πέρασμα του χρόνου: Jean Moréas, Γιάννης Καμπύσης, Ι. Καμπούργου, Dora d'Istria (Βασιλική Λαλαγιάννη), Μαργαρίτα Αλβάνια Μηνιάτη (ως θεοσοφίστρια και μούσα του E. Shuré), Αικατερίνη Ζάρκου (ως μεταφράστρια και φεμινίστρια), Κωνσταντίνος Ράμφος (Θανάσης Αγάθος), Νικόλαος Δραγούμης (ως μεταφραστής), Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής (ως στυλοβάτης της αρχαιολογικής επιστήμης στην Ελλάδα), Κλέων Ραγκαβής (ως θεατρικός δημιουργός, Κυριακή Πετράκου), Δημήτριος Βαρδουνιώτης (Σοφία Πατούρα), Ψυχάρης (ως θεατρικός δημιουργός). Ο αφανής Ναπολιτάνος νεοελληνιστής Tommaso Semmola και το γραμματολογικό διάγραμμα της νεοελληνικής γραμματείας που δημοσίευσε το 1857, ακολουθώντας το αντίστοιχο σχεδιάσμα του Αλ. Ρ. Ραγκαβή στο *Spectateur de l'Orient* (Caterina Carpinato).

Τελετές / Θεσμοί / Ιδεολογίες: «Αποβατήρια», ετήσια εορτή εις ανάμνηση της αποβίβασης του νέου βασιλιά Όθωνα στο Ναύπλιο (Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου)- πρώιμη ανάδυση του Βυζαντίου μέσω συμβολικών επιλογών της οθωνικής Αυλής, η οποία δοκίμαζε να μεταφέρει στην Ελλάδα αντίστοιχες ιδεολογικές επιλογές του βαυαρικού βασιλείου (Παναγιώτης Κιμουρτζής- Άννα Μανδηλαρά).

Μετρική: Αναβιώσεις της αρχαίας ελληνικής μετρικής (Ευριπίδης Γαραντούδης)- προεπαναστατικές τάσεις εξοβελισμού της ομοιοκαταληξίας (Γιάννης Ξούριας).

Δίκτυα: Ελληνοβρετανικά πολιτισμικά δίκτυα 1870-1900, μέσα από το πλουσιότατο αρχείο του Ν. Γ. Πολίτη και την αλληλογραφία του με την Edmonds και τον Tozer (Γεωργία Γκότση)- οι ελληνογερμανικές σχέσεις στο επίπεδο της αναβίωσης του αρχαίου ελληνικού δράματος (Μιχάλης Γεωργίου)- η συμβολή της Αικατερίνης Ζάρκου στη γνωριμία του ελληνικού κοινού με τη γυναικεία λογοτεχνική κίνηση στη Γερμανία (Κατερίνα Καρακάση)- η πρόσληψη του κλασικισμού της Βαϊμάρης και ειδικά των ελληνόθεμων έργων του Γκαίτε και του Σίλλερ στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα (Αικατερίνη Μητραλέξη)- η γερμανική λογοτεχνική και καλλιτεχνική παραγωγή του τέλους του αιώνα μέσα από τη ματιά του Γιάννη Καμπύση (Χριστίνα Παλαιολόγου)- έμφυλα πρότυπα μέσω γερμανικών επιδράσεων σε παιδικά έργα του 19^{ου} αιώνα (Εύη Πετροπούλου)- και πάλι για τη «βορειομανία» στην Ελλάδα του τέλους του 19^{ου} αιώνα (Μαρία Σεχοπούλου).

Περιοδικά: Ο ρόλος και η σημασία τους: *Ευρωπαϊκός Εραμιστής* (Βίκυ Πάτσιου), *Ποικίλη Στοά* (Ειρήνη-Ίρια Κατσαντώνη), περιοδικά της ελληνικής ομογένειας στην Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη και τη Βραΐλα της Ρουμανίας (Άλκηστis Σοφού).

Εθνική ταυτότητα: Ως βασικός ερευνητικός στόχος του συνεδρίου το θέμα διερευνήθηκε πολλαπλώς: Ταξιδιωτικές αφηγήσεις Ελλήνων και εθνική ταυτότητα (Πέγκυ Καρπούζου)· έρωσ στην κρητική λογοτεχνία και στα δημοτικά τραγούδια, και θεώρησή του από τους κριτικούς (Αλέξανδρος Κατσιγιάννης), το εθνικό έναντι του οθνείου στην κριτική σκέψη του Άγγελου Βλάχου (Άννα Χρυσόγελου-Κατσή)· η περί ελληνικότητας αντιλήψεις των Ελλήνων Κωνσταντινουπολιτών, στο επίπεδο τόσο της λογοσύνης όσο και της μυθιστορίας (Ιωάννης Κυριακαντωνάκης και Γιώργος Κωστακιώτης)· ζητήματα εθνικής ταυτότητας: σε φιλοσοφικά κείμενα (Αθανασία Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη), στα φεμινιστικά έντυπα της εποχής (Λουκία Ευθυμίου), στην ελληνική μουσική (Χάρης Ξανθουδάκης), στο ποιητικό έργο του Κάλβου (Νάσος Βαγενάς, Μιχαήλ Πασχάλης), στον Κοραή και τον Ροΐδη (Νίκος Μαυρέλος).

5) Πρακτικά επιστημονικού συμποσίου: Μετάφραση και περιοδικός τύπος στον 19ο αιώνα (Αθήνα, 13-14.11.2015), επιμ. Άννα Ταμπάκη-Αλεξία Αλτουβά

Ο τόμος αποτελεί το προϊόν συμποσίου αφιερωμένου στο μεταφραστικό εγχείρημα, όπως αποτυπώνεται στον περιοδικό τύπο του 19^{ου} αιώνα, τον βασικό διάυλο επικοινωνίας με τη σύγχρονη πολιτισμική παραγωγή της Δυτικής Ευρώπης. Οι εργασίες του συμποσίου επικεντρώθηκαν στην επιλογή κειμένων προς μετάφραση, στις αντιλήψεις για τη μετάφραση και τις μεταφραστικές πρακτικές, στα είδη της μετάφρασης (ενδογλωσσική, διαγλωσσική, παράφραση κτλ.) και στη σχέση ταυτότητας και ετερότητας διαμέσου της μετάφρασης. Πέρα από τις ανακοινώσεις, οργανώθηκαν τρία εργαστήρια (workshops) με συνομιλητές τα μέλη των τριών ΚΕΟ και της «Χρυσασπίδος» και αντικείμενο τις τρεις θεματικές υπο-ενότητες: 1) Πολιτισμικές ζυμώσεις: γραμματειακά γένη, λογοτεχνικά και ιδεολογικά ρεύματα· 2) Πρόσληψη των δραματουργικών ειδών (συγγραφείς, ιδεολογικά και αισθητικά ρεύματα, θεωρία του δράματος) – λυρικό θέατρο· 3) Θεωρήσεις διαπολιτισμικών σχέσεων και μεταφορών: Η εθνική γραμματεία ανάμεσα στο ξένο και στο οικείο.

Στην έκδοση συνυπάρχουν εργασίες εμπειρότερων μελετητών του 19ου αιώνα με πρόδρομες ανακοινώσεις νέων ερευνητών (διδασκτόρων και υποψηφίων διδασκτόρων). Στις πρώτες περιλαμβάνονται μελετήματα της Σοφίας Ντενίση, που περιγράφει εξονυχιστικά τη μεταφραστική υποδοχή στον ελληνικό χώρο του εμβληματικού έργου του Jonathan Swift *Gulliver's Travels* (1726)· του Λ. Βαρελά για την πρόσληψη του μπαλζακικού έργου (με στοιχεία κυρίως από τον αδιερεύνητο χώρο των εφημερίδων)· της Γεωργίας Γκότση για τις μεταφράσεις ελληνικών ηθογραφικών πεζών από τη

σημαντική Βρετανίδα νεοελληνίστρια Elizabeth Mayhew Edmonds και τη συγγραφή από την ίδια ελληνόθεμων έργων ή λογοτεχνημάτων αντλημένων από τη ελληνική λαϊκή παράδοση· του Χάρη Ξανθουδάκη για τη μετάφραση του λήμματος για τη μουσική από τη *Γενική Θεωρία των Ωραίων Τεχνών* του Ελβετού Sulzer στο περιοδικό *Λόγιος Ερμής* το 1816, και της Κατερίνας Καρακάση για τις έμφυλες ταυτότητες σε δημοσιεύματα των περιοδικών του 19ου αιώνα. Φιλοξενείται επίσης η καταληκτήρια ομιλία της Evangelia Stead, καθηγήτριας Συγκριτικής Γραμματολογίας στο Πανεπιστήμιο Versailles Saint-Quentin, που φωτίζει τις κατευθύνσεις της σύγχρονης έρευνας στον γαλλικό και αγγλοσαξονικό χώρο σχετικά με τον περιοδικό τύπο ως χώρο ευρύτερης πολιτισμικής δραστηριότητας και επίκεντρο πολιτισμικών δικτύων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η εργασία του Γιώργου Ν. Βλαχάκη, που επιχειρεί να διερευνήσει τη διάχυση του επιστημονικού λόγου και ειδικότερα του λόγου περί τεχνολογικών ανακαλύψεων και εφευρέσεων στον περιοδικό τύπο.

Αξιόλογη είναι η πυκνή παρουσία στον τόμο νεαρότερων μελετητών, διδακτόρων και υποψηφίων διδακτόρων, ακόμη και μεταπτυχιακών φοιτητών. Έτσι –και αυτό είναι ένα συνολικά θετικότατο στοιχείο του προγράμματος «Χρυσάλλης»–, το ερευνητικό πρόγραμμα μετατράπηκε και σε κοιτίδα φιλολογικής έρευνας με τη γόνιμη καθοδήγηση των επιστημονικών εποπτών, δίνοντας την ευκαιρία σε νέους επιστήμονες να εξοικειωθούν με τον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα και να δοκιμάσουν τις δυνάμεις τους σε ερευνητικά ζητήματα και ζητούμενα της περιόδου. Σε αυτή τη γόνιμη επαφή εκκολάφτηκαν πρωτότυπες έρευνες και προέκυψαν πολλές ενδιαφέρουσες εργασίες, που υπόσχονται μια ευοίωνη συνέχεια. Από την ερευνητική τριβή με τον χώρο των περιοδικών προέκυψαν μελέτες: για την πρόσληψη του προσώπου της ευριπίδειας Μήδειας μέσω του ομώνυμου θεατρικού έργου του Legouvé, της μετάφρασής του στα ελληνικά το 1868 και της παράστασής του σε αθηναϊκή σκηνή (Κυριακή Αθανασιάδου)· για τη γνωριμία του Γ. Καμπύση με το θέατρο του Σουηδού συγγραφέα Στρίντμπεργκ και την περιρρέουσα ατμόσφαιρα μέσα στην οποία μεταφράζει (και κάνει γνωστό για πρώτη φορά στην Ελλάδα) το έργο του *Δεσποινίς Τζούλια* στο περιοδικό *Τέχνη* (Μ. Σεχοπούλου)· για τις μεταφράσεις στο περιοδικό *Εβδομάς*, όπου αναδεικνύεται η διαφορετική μεταφραστική στρατηγική κατά την πρώτη περίοδο, όταν διευθύνεται από τον Δ. Καμπούρογλου, και κατά τη δεύτερη υπό τη διεύθυνση του Ι. Μ. Δαμβέργη (Σοφία Γκίνκο)· για την παρουσία Γάλλων νεοελληνιστών στο *Εθνικόν Ημερολόγιον* του Μ. Π. Βρετού στο πλαίσιο της αναζήτησης μιας γενεαλογίας των νεοελληνικών σπουδών στη Γαλλία (Αλ. Κατσιγιάννης). Δημοσιεύονται επίσης εργασίες για τον γονιμοποιητικό ρόλο της μετάφρασης αρχαίων δραμάτων στη νεοελληνική γραμματεία, με αφορμή την πρόταση ενός Σμυρνιού λογίου το 1850 στο περ. *Ιωνική Μέλισσα* (Κ. Διακουμοπούλου), για το δημοτικό τραγούδι στα περιοδικά, εργασία που μπορεί να λειτουργήσει ως παραδειγματική περίπτωση οδηγίων χρήσης της ηλεκτρονικής Βάσης Δεδομένων (Ν. Φαλαγκάς) και, τέλος, για την

εικονογραφική παρουσία της Ινδίας στα περιοδικά, υλικό εν πολλοίς ενδιαφέρον και ακόμη αναξιοποίητο (Γ. Κοτελίδης).

Στον τόμο περιλαμβάνονται δεκατρείς ανακοινώσεις, που αποτελούν σημαντικές συμβολές στη μελέτη του διαλόγου της ελληνικής λογοτεχνίας με την ξένη. Τα κριτικά σχόλια που ακολουθούν αποσκοπούν αποκλειστικά στην ενθάρρυνση ειδικότερα των νέων ερευνητών να εμβαθύνουν στην κριτική τους προσέγγιση και να βελτιώσουν τα μεθοδολογικά τους εργαλεία. Ειδικότερα (και με τη σειρά δημοσίευσης), ο Λάμπρος Βαρελάς («Λίγα ακόμη για τις ελληνικές περιπέτειες του Μπαλζάκ στον 19^ο αιώνα») συμπληρώνει τη χαρτογράφηση της πρώιμης παρουσίας του Μπαλζάκ με νέα στοιχεία από αυτοτελείς εκδόσεις (*Το φρικτόν λάθος*, 1850· *Επτάλοφος*, 1855), κριτικά σημειώματα σε περιοδικά (*Μνημοσύνη*, 1854) και εφημερίδες (*Αθηνά*, 1859), και αποτιμά την πύκνωση των μεταφράσεων τη δεκαετία του 1870. Η μείζων συμβολή του μελετήματος έγκειται στον εντοπισμό και την ανάλυση μεταφράσεων έργων του Μπαλζάκ σε δύο αθηναϊκές εφημερίδες (*Στοά* και *Νεολόγος Αθηνών*), στα άγνωστα βιβλιογραφικά στοιχεία που κομίζει και τις προσωπογραφικές λεπτομέρειες για εκδότες, δημοσιογράφους και μεταφραστές του τελευταίου τετάρτου του 19^{ου} αιώνα. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν η πολιτογραφική διασκευή/απομίμηση (*pastiche*) του *Θεάτρου εν Άδου* από τον Δ. Κονταρίνη στον *Νεολόγο Αθηνών*, καθώς και οι εθνοκεντρικές μεταφράσεις στα τέλη του αιώνα, που αναδεικνύουν τις ιδεολογικές προτεραιότητες της εποχής.

Η ανακοίνωση της Σοφίας Ντενίση («Τα “ταξίδια” του Γκιούλλιβερ μέσω της ευρωπαϊκής θάλασσας στη χώρα των ελληνικών μεταφράσεων του 19^{ου} αιώνα») εστιάζει στη σημασία των μεταφραστικών δοκιμών στα περιοδικά για τις εκδοτικές τύχες κλασικών συγγραφέων, όπως ο Σουίφτ, στην Ελλάδα. Η περίπτωση των *Ταξιδιών του Γκιούλλιβερ* εικονογραφεί αφενός τη γνωστή ειδολογική μετατόπιση του μυθιστορήματος από την κριτική της αποικιοκρατίας στο παιδικό ανάγνωσμα, και αφετέρου τις διαφορετικές μεταφραστικές στρατηγικές ανάλογα με την εκάστοτε λειτουργία της μετάφρασης. Η σύγκριση των δύο μεταφράσεων, της λογοκριμένης του Ν. Δραγούμη τη δεκαετία του 1850 και της τολμηρότερης του Σακελλαρίου από τα ρωσικά, που τυπώνεται στην Οδησό το 1888, αναδεικνύει την ένταση, στο πεδίο της μετάφρασης, ανάμεσα στο ξένο και το οικείο. Να προσεχθεί στη σημ. 50 η επανάληψη μιας παραγράφου του κειμένου.

Θεατρολογικού ενδιαφέροντος είναι τα άρθρα της Κυριακής Αθανασιάδου («Γυναικείες απεικονίσεις στην πρόσληψη και στη μετάφραση του αρχαίου δράματος. Η *Μήδεια* του Ευριπίδη και του Ernest Legouvé») και της Μαρίας Σεχοπούλου («Απόπειρες μεταφραστικής ανανέωσης στον περιοδικό τύπο των τελών του 19^{ου} αιώνα. Η πρώτη εμφάνιση μιας... τολμηρής σκανδιναβής δεσποινίδος»). Στο πρώτο εξετάζονται η σύνδεση δημοφιλών θεατρικών παραστάσεων με μεταφραστικές πρωτοβουλίες, η «ηθικοποίηση» του αρχαίου και νεότερου δράματος, και η προσαρμογή δραματικών προσώπων, όπως η *Μήδεια*, σε κοινωνικά πρότυπα της

εποχής, με αφορμή μια παράσταση της *Μήδειας* του Legouné (1865), μια ενδογλωσσική μετάφραση της Ευριπίδειας *Μήδειας* στην Κωνσταντινούπολη (1868) και ένα κριτικό κείμενο στο περιοδικό *Χρυσάλλης* (1865). Ασφαλώς θα είχε ενδιαφέρον να επεκταθεί μελλοντικά η έρευνα σε περισσότερες (πρωτότυπες και μεταφρασμένες) *Μήδειες* του 19ου αιώνα, λαμβάνοντας υπόψη τις θεμελιώδεις μελέτες του Θεόδωρου Χατζηπανταζή, *Από του Νείλου μέχρι του Δουνάβεως*, τη μονογραφία της Ε. Χασάπη-Χριστοδούλου, *Η ελληνική μυθολογία στο νεοελληνικό δράμα*, τη μελέτη του Pontani για την Α. Ristori στο *Teatro Neoellenico* (1962), καθώς και συγκριτολογικές εργασίες για την επεξεργασία μυθολογικών μορφών στο νεότερο θέατρο (λ.χ. Mallinger, Rambaux, Kenkel κ.ά.). Από την πλευρά της, η Μαρία Σεχοπούλου ασχολείται με τη γένεση και τα περιεχόμενα της μετάφρασης της *Δεσποινίδας Τζούλιας* του Στρίντμπεργκ από τον Γ. Καμπύση στην *Τέχνη*. Η μελετήτρια εστιάζει περισσότερο στη συζήτηση σχετικά με το μεταφραστικό εγχείρημα του Καμπύση και λιγότερο στη μεταφραστική του μέθοδο, εντάσσοντας γόνιμα τη μετάφραση της *Τζούλιας* στο νεότερο πρόγραμμα των δημοτικιστών της *Τέχνης*.

Η ανακοίνωση του Γιώργου Ν. Βλαχάκη («Δημιουργώντας “ελληνική” επιστήμη. Οι μεταφράσεις επιστημονικών κειμένων στα περιοδικά του 19^{ου} αιώνα») δίνει μια εποπτική εικόνα, όπως ήδη επισημάνθηκε, της εκλαϊκευμένης επιστήμης, ειδικότερα των τεχνολογικών καινοτομιών σε οικογενειακά φιλολογικά περιοδικά και στον νεανικό τύπο του 19^{ου} αιώνα. Τα περισσότερα δημοσιεύματα αντλούνται βέβαια από αντίστοιχα γαλλικά έντυπα ποικίλης ύλης, δηλώνουν, ωστόσο, την εκδοτική φροντίδα της συγχρονισμένης μετάφρασης και σε αυτό το πεδίο, τα διευρυμένα ενδιαφέροντα του μέσου Έλληνα αναγνώστη εκείνων των χρόνων και τις παιδαγωγικές τάσεις απέναντι στις επιστημονικές εξελίξεις. Η συστηματικότερη αποδελτίωση σχετικών δημοσιευμάτων στον περιοδικό τύπο (και σε αυτό θα συμβάλουν ασφαλώς οι λέξεις κλειδιά της ηλεκτρονικής Βάσης Δεδομένων του προγράμματος «Χρυσάλλης») θα αναδείξει τον ρόλο των περιοδικών (οικογενειακών φιλολογικών, μαθητικών, παιδικών, εκλαϊκευτικών επιστημονικών) στη διάδοση της γενικής επιστημονικής γνώσης στον ελληνικό 19ο αιώνα. Πρόσφορο μάλιστα στη διερεύνηση αυτού του χώρου είναι το περιοδικό *Η Φύσις* (1890-1914) του Φραγκίσκου Πρίντζη, που περιλαμβάνει πολύ εκλαϊκευτικό υλικό γύρω από τις επιστημονικές ανακαλύψεις και εφευρέσεις της εποχής.

Το άρθρο του Χάρη Ξανθουδάκη («Μια ελληνική μετάφραση του λήμματος “Musik” του J.G. Sulzer στον *Λόγιο Ερμή*»), πρόδρομος μιας εκτενέστερης δημοσίευσης, θέτει, με τη διεξοδική αντιβολή του γερμανικού πρωτοτύπου με την ελληνική μετάφραση, ενδιαφέροντα ζητήματα για τη μουσική παιδεία των Ελλήνων στα χρόνια του Διαφωτισμού, την απουσία μουσικολογικής ορολογίας και τις παρεπόμενες μεταφραστικές δυσκολίες, και προσφέρει ένα χρήσιμο παράδειγμα πρώιμης στοχοκεντρικής μετάφρασης, με τις αναγκαίες παραλείψεις και προσθήκες ώστε να

διευκολυνθεί η μεταφορά μουσικής γνώσης. Ο μελετητής προτείνει με πειστική τεκμηρίωση ως μεταφραστή τον γνωστό λόγιο της εποχής Κωνσταντίνο Κοκκινάκη.

Η Κατερίνα Καρακάση («Οι γυναίκες και ο ελληνικός περιοδικός τύπος του 19ου αιώνα») παρουσιάζει, με γνώμονα την κοινωνική κατηγορία του φύλου και αναφορές στη μελέτη της Σ. Ντενίση για τα ίχνη των επώνυμων γυναικών (*Ανιχνεύοντας την αόρατη γραφή*), τον ανδρικό λόγο περί γυναικών σε δύο άρθρα του περ. *Ευτέρπη*, που επιβεβαιώνουν τα στερεότυπα του 19ου αιώνα για το ασθενές φύλο.

Στο άρθρο της, η Σοφία Γκίνκο («Το ρεπερτόριο των μεταφρασμένων κειμένων στο περιοδικό *Εβδομάς* (1884-1892): γένη, είδη, θέματα») προτείνει μια ενδιαφέρουσα τυπολογία των μεταφραστικών επιλογών στις δύο περιόδους του περ. *Εβδομάς*, που συνοψίζονται αντίστοιχα στους όρους «ωφέλιμον» και «τερπνόν», και προχωρεί σε μια ειδολογική ταξινόμηση των μεταφράσεων. Η συνθετική της προσέγγιση, ενισχυμένη με πίνακες, ακολουθεί το μεταφρασεολογικό μοντέλο του Even-Zohar, που της επιτρέπει να εντάξει την προσέγγισή της στα πολιτισμικά συμφραζόμενα και να συναγάγει χρήσιμα συμπεράσματα.

Ο Αλέξανδρος Κατσιγιάννης, στο πολύ τεκμηριωμένο άρθρο του («Η παρουσία Γάλλων ελληνοιστών στο *Εθνικό Ημερολόγιο* του Μαρίνου Παπαδόπουλου Βρετού (1863-1871). Μια υπόθεση εργασίας»), ασχολείται με μεταφράσεις κειμένων Γάλλων ελληνοιστών της Association pour l'encouragement des études grecques en France στο *Εθνικό Ημερολόγιο*, αναδεικνύοντας το δίκτυο των νεοελληνοιστών και βυζαντινολόγων του ύστερου 19ου αιώνα και συνδέοντας το ενδιαφέρον για τη νεότερη Ελλάδα με τη σταδιακή αυτονόμηση των νεοελληνικών σπουδών και το γλωσσικό ζήτημα. Στην πλούσια βιβλιογραφία του θα μπορούσαν να προστεθούν οι μελέτες της Sophie Basch, *Le mirage grec* (1995) και της Sandrine Maufroy, *Le philhellénisme franco-allemand (1815-1848)* (2011), με ενδιαφέροντα κεφάλαια για τον Cl. Fauriel και τον B. Hase.

Την αποτύπωση του ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος για το αρχαίο θέατρο μέσα από μεταφράσεις μελετών, παρουσίαση θεατρικών διακειμένων και παραστασιογραφίας αρχαιοελληνικών δραμάτων στον περιοδικό τύπο μελετά η Κατερίνα Διακουμοπούλου, («*Οιδίπους Τύραννος* ή αλλιώς ένα πρώιμο “μανιφέστο” της πρόσληψης του αρχαίου θεάτρου»), με αφορμή ένα ψευδώνυμο άρθρο για τον *Οιδίποδα τύραννο* στην *Ιωνική Μέλισσα* του 1850, στο οποίο γίνεται λόγος για μια γενικότερη εθνική πολιτική μεταφράσεων (και παραφράσεων). Ας σημειωθεί ως προς τον Donner ότι, καθώς *Übersetzung* σημαίνει στα γερμανικά μετάφραση, η πρόταση «η μετάφραση του *Übersetzung* von J.J.C. Donner στα Γερμανικά» (σ. 92) φαίνεται ακατανόητη.

Ο Νίκος Φαλαγκάς αναδεικνύει, με τη συμβολή του στον τόμο, τις πολλαπλές χρήσεις της ΒΔ του προγράμματος, επιλέγοντας ως παράδειγμα τη λέξη-κλειδί «δημοτικό τραγούδι» («Μια αναζήτηση στη βάση δεδομένων του ερευνητικού προγράμματος “Χρυσάλλης”»: το δημοτικό τραγούδι στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα»). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι αναφορές που προκύπτουν, χάρη στον μηχανισμό αναζήτησης, αφορούν τη δημοσίευση δημοτικών τραγουδιών, αλλά και

μελέτες, βιβλιοκρισίες, μεταφράσεις και άλλα κείμενα, με ευνότητα χρησιμότητα για τους ερευνητές. Η χαρτογράφηση της παρουσίας του δημοτικού τραγουδιού στα ερευνημένα περιοδικά απεικονίζεται με διαγράμματα και επιτρέπει την περαιτέρω αποτίμηση της πρόσληψης αυτού του λογοτεχνικού είδους τον 19^ο αιώνα.

Τέλος, η σημασία των εικονογραφικών τεκμηρίων της ΒΔ υπογραμμίζεται στο άρθρο του Γεωργίου Κοτελίδη, με αφετηρία τη θεματική ενότητα «Ινδία» και τις επιμέρους πτυχές της – θρησκεία, ιστορία, ήθη και έθιμα, ελληνική παρουσία κτλ. («Η εικονογράφηση της Ινδίας στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα»).

Παρά τις επιμέρους δευτερεύουσες ενστάσεις, τα αποτελέσματα του ερευνητικού προγράμματος κρίνονται στο σύνολό τους αξιόλογα και απολύτως αξιοποιήσιμα στην έρευνα. Η βάση δεδομένων και οι δημοσιευμένες εργασίες σε τρεις αυτοτελείς τόμους, μαζί με τις συνεργασίες σε έναν τέταρτο τόμο και τον υπό έκδοση τόμο για τη μουσική σαλονιού συνιστούν σημαντική συμβολή στο πεδίο των νεοελληνικών και συγκριτολογικών σπουδών, που καμιά μελλοντική ερευνητική δραστηριότητα για τις πολιτισμικές μεταφορές, τη μετάφραση και τον περιοδικό Τύπο του 19ου αιώνα δεν θα μπορεί να αγνοήσει. Το ερευνητικό πρόγραμμα λειτούργησε υποδειγματικά ως προς την ανάπτυξη διεπιστημονικών, διαπανεπιστημιακών και διατμηματικών συνεργασιών, ως προς την ενίσχυση νέων επιστημόνων, τον συντονισμό ποικίλων δραστηριοτήτων και την καλλιέργεια της συλλογικής εργασίας. Λειτούργησε υποβοηθητικά στην εκπόνηση διδακτορικών και μεταπτυχιακών εργασιών, στη διοργάνωση επιστημονικών συναντήσεων και στη δημιουργία ακαδημαϊκών δικτύων. Οι συντελεστές του είναι αξιόπαινοι για τον όγκο της δουλειάς που διεκπεραίωσαν, τη συνέπεια και τη μεθοδικότητά τους, και αξίζει να αποτελέσουν πρότυπο για μελλοντικά ερευνητικά προγράμματα στο χώρο των πολιτισμικών σπουδών.

Οι αξιολογητές

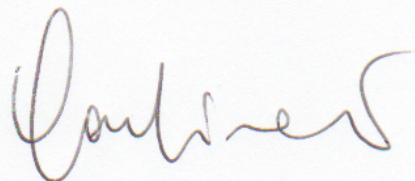
Λάμπρος Βαρελάς

Μαριλίζα Μητσού

Caterina Carpinato

Βίκυ Πάτσιου

